

4. Nevětná adverbialia: simultánní

4.1. Vymezení

⌚ NEVĚTNÁ SIMULTÁNNÍ ADVERBIÁLIA

1. adverbialia = příslovečná určení (tj. nejde o argumenty predikátu)
2. nevětná, tj. vyjádřena
 - a) adpozicionální frází *andr'odá l'inaj*
 - b) substantivní frází *sako l'inaj; l'inajeste*
 - c) adverbiem = příslovcem *l'inaje*
3. simultánní = vyjadřují časové období nebo bod, ve kterém dochází k ději označovanému (rozvinutým) predikátem; vyjadřují vztah SIMULTÁNNOSTI; jsou typem TEMPORÁLNÍCH adverbialíí

- (1) *l'inaje adaj mek na beš'las* nevětné simultánní
kana has l'inaj, mek adaj na beš'las VĚTNÉ simultánní
anglo l'inaj adaj mek na beš'las nevětné NE-SIMULTÁNNÍ

- ⌚ „KOTVA“ = časové období nebo bod (např. „léto“)
je vyjádřena (rozvinutým) substantivem nebo substantivní derivační bází

⌚ MARKER = prostředek vyjádření vztahu simultánnosti; značení

1. ADPOZICIONÁLNÍ: adpozice (např. *andr'odá l'inaj*)
2. FLEXIVNÍ: pád a jeho afixy (např. NOM v *sako l'inaj* nebo LOC v *l'inaj-es-te*)
3. DERIVAČNÍ: derivační afix (např. *-e* v *l'inaj-e*)
4. LEXIKÁLNÍ: „kotva“ a marker splývají (např. *tosara* „ráno“, ale srov. angl. *in the morning*)

⌚ „NULOVÝ“ MARKER

= vztah není explicitně vyjádřen
substantivní „kotva“ je v NOM, nepříznačkovém pádu
„nulový“ marker je běžný (ale ne nutný) u determinovaných „kotev“, např. *sako l'inaj*,
oka l'inaj, *aver l'inaj*, *calo l'inaj*

- (2) Vyšné Zbojné (Zemplín)
phend'om leske, že andr-odi skl'epa phuteren deš ori

⌚ APROXIMATIVNÍ SIMULTÁNNOST (Selice)

N.LOC	N	ADV
<i>raťas-te</i> „k ránu“	< (o) <i>raťaha</i> „ráno“	< <i>raťaha</i> „ráno“
<i>kérátis-te</i> „k večeru“	< (o) <i>kéráti</i> „večer“	< <i>kéráti</i> „večer“
<i>ráť'a-te</i> „na noc“	< (i) <i>ráti</i> „noc“ (var. <i>rat</i>)	< <i>ráti</i> „v noci“
<i>linajes-te</i> „v raném létě“	< <i>linaj</i> „léto“	> <i>linaj-e</i> „v létě“
<i>jevendes-te</i> „v rané zimě“	< <i>jevend</i> „zima“	> <i>jevend-e</i> „v zimě“

4.2. Hodina

⌚ KONSTRUKCE (CAS = pádový sufix, TEMP = temporální sufix, PREP = prepozice, ART = člen, H = „hodina“)

1. bez jednotky

- a. NUM-[OBL.PL-CAS] *efta-n-de*
- b. NUM-TEMP *efta-kor*
- c. PREP + ART + NUM *and-o efta*

2. s jednotkou

- a. NUM(.OBL) + H-[OBL.PL-CAS] *efta or-en-de*
- b. NUM + H-TEMP *efta ora-kor*
- c. PREP + ART + NUM + H.PL *and-o efta ori*

- (3) maď. *azt mondtam neki, hogy a bolt [tíz-kor ~ tíz óra-kor] nyit*
 Szecsény *phend'om leske, hod' i bóta [deš-kor ~ deš óra-kor] pharavel*
 Selice *phend'om leske, hod' i bóta prável [*deš-kor ~ deš óra-kor]*
 „řekl jsem mu, že obchod otvírá v deset ~ v deset hodin“

Tab. 4: Značení simultánnosti u hodin

ZNAČENÍ	PŘÍKLAD	DIALEKT
GEN	<i>eftang(e)ro</i> <i>ejftango, ejfta časongo</i>	Spiš, Podhradie (Gemer), Vehec (Zemplín; var.) Rafael (olaš.)
ABL	<i>efta orendar</i> <i>šidzem orendar</i>	Čáry (Záhorie), Vehec (Zemplín), Klenovec AHI (Gemer) Dlhá (Zemplín)
LOC	<i>eftande, efta orende</i>	Jelšava, Píla (Gemer)
TEMP	<i>eft(a) óra-kor, efta-kor</i>	AHI Selice (Dunaj), Klenovec (Gemer; var.), Szecsény (Nógrád)
ANDRE	<i>and-o efta óri</i>	Jelšava (Gemer; var.)
(přepnutí)	<i>o siedmej/šidzmej</i> <i>o siedmej (hodine)</i>	Olejníkov, Zborov (Šariš), Bystrany (Spiš), Horehronie; Makula (olaš.) Pribylina (Liptov)

⌚ MARKER

1. GEN = snad původní, doloženo i v balkánské romštině
2. ANDRE/LOC < slk. *v/vo* (kalk) nebo interní lokální metafora
3. TEMP *-kor* < maď.
4. ABL ?

⌚ ABLATIVNÍ MARKER: jen v centrální romštině, možná kalk ze slovenštiny

- (5) reference simultánnost následnost
o babe o jednej hodine po jednej hodine
baba-tar jekh ora-tar —
*pal e baba *pal jekh ora pal jekh ora*

⌚ PŘEJATÁ ČÍSLOVKA NEIMPLIKUJE PŘEPNUTÍ DO L2

phend'om leske, phuterel až dzešec oren-dar (Dlhá n. Cirochou)

4.3. Část dne

Tab. 6: Značení simultánnosti u částí dne I

	O PŮLNOCI	V POLEDNE	ODPOLEDNE
Pribylina (Liptov)	<i>(jepaš rat)</i>	na obed	po obed'e
Horehronie	o jepaš rat	na obed	po obed'e
Zemplín-Šariš-CSpiš	<i>pre/pal jepaš rat</i>	<i>pr-o dilos</i>	<i>pal o dilos</i>
SSpiš	<i>pre/pal jepaš rat</i>	<i>pr-o dilos</i>	<i>pal DILOSKRO</i>
Holíč (Záhorie)	<i>jepaš RAĀATAR</i>	<i>pr-o dilos</i>	<i>pal o dilos</i>
Čáry (Záhorie)	<i>jepaš RAĀAKERO</i>	<i>pr-o dilos</i>	<i>pal o dilos</i>
Gemer AS	<i>jepaš RAĀAKERO</i>	<i>p-o dilo</i>	<i>pal DĪLOSTE</i>
Gemer AHI	<i>epaš RAĀAKERO</i>	<i>p-o dilo</i>	<i>pal o dilo</i>
Selice	<i>(epaš rat)</i>	díbe [maď. délben]	<i>pal o dilo</i>
olaština	<i>(pe) dopaš (e) rat</i>	<i>p-o mizmeri</i>	<i>pala mizmeri</i>

Pozn: tučně = přejímky

(7)	Podhradie	<i>jepaš raĀa-kero</i>	=	<i>eftan-gero</i>
	Klenovec	<i>epaš raĀa-kero</i>	≠	<i>eft-óren-dar</i>
	Čáry	<i>jepaš raĀa-kero</i>	≠	<i>efta oren-dar</i>
	Holíč	<i>jepaš raĀa-tar</i>	=	<i>efta oren-dar</i>

⌚ „ODPOLEDNE“: TEMPORÁLNÍ KONCEPTUALIZACE

1. následnost *pal o dilos* = „po poledni“
2. následnost-simultánnost *pal dilos-kro* (Holumnica)

Tab. 8: Značení simultánnosti u částí dne II

	RÁNO	VEČER	V NOCI
Zemplín-Šariš	<i>tosara</i>		<i>raĀi, raĀi</i>
Spiš			<i>raĀi(k)</i>
Liptov			<i>ráĀi</i>
Záhorie	<i>raĀaha</i>	<i>kĀja raĀate</i>	<i>raĀi</i>
Kremnica		<i>kĀja raĀi</i>	<i>raĀi</i>
Horehronie		<i>(kĀ) raĀi(k)</i>	<i>raĀi(k)</i>
Gemer AS			<i>ráĀi</i>
Gemer AHI			<i>ráĀi</i>
Selice		<i>keráĀi</i>	<i>ráĀi</i>
olaš. (Rafael)	<i>detehára</i>		<i>ráĀi</i>
olaš. (Makula)	<i>(pe) tehára</i>		<i>pe raĀate</i>

⌚ JAK SOUVISÍ „RÁNO“ SE „ZÍTRA“?

1. raná rom.
 - a. **taxja* ~ *tasja* „zítra“ < řec.
 - b. **taxja-ra* ~ *tasja-ra* „ráno“; zesílení pomocí starého *-ra*
 - c. metonymická souvislost „zítra“ a „ráno“: první část dne, která přichází následující den, je ráno; větš. ale opačné odvození, např. čes. *zítra* < **za jitra*, angl. *to-morrow* < *morrow* = *morning*, něm. *morgen* < *Morgen*
2. severocentrální AS
 - a. **tasja* > *tajsa*
 - b. **tasja-ra* > *tosara* „ráno“ pouze Zemplín-Šariš-Spiš-Liptov; jinde nahrazeno inovací
 - c. Spiš-Liptov-Horehronie-Západ „zítra“ > „zítra/včera“; Zemplín-Šariš zachovává *idž* „včera“
3. jihocentrální AHI
 - a. **taxja* > *taha* > *táha*
 - b. **taxja-ra* nahrazeno inovací
 - c. difuze *táha* k přechodným AS dialektům (zvl. Gemer)
4. „naše“ olaština
 - a. **taxja* zaniklo
 - b. **taxja-ra* > *tehara* > *tehára*
 - c. „ráno“ > „zítra“ (sekundární metonymie)
 - d. Rafael aj. *de-tehára* „ráno“ < rum. *de* „od“

Tab. 9: „Zítra“ a „ráno“

	ZÍTRA	RÁNO (N)	RÁNO (ADV)
Východ-Liptov	<i>tajsa</i>		<i>tosa-ra</i>
Horehronie-Západ	<i>tajsa</i>		–
Gemer AS & AHI	<i>táha</i>		–
olaš. (Rafael)	<i>tehá-ra</i>		<i>de-tehá-ra</i>
olaš. (Makula)	<i>tehá-ra</i>		<i>(pe) tehá-ra</i>

⌚ RAT „NOC“: ODVOZENINY A KOLOKACE

1. *rat-i* = starý „lokativ“
 - a. původně nediferencované „v noci“ i „večer“; tak v mnoha nářečích
 - b. > *rači, rači, ráti, ráti, račik, račik* apod.
2. *ke/kija rati* ~ *raťate*
 - a. „k noci“ > „nanoc“ > „večer“ (lexikalizace)
 - b. Telgárt *k-i rači*, Kremnica *kija rači*, Záhorie *kija raťate*
 - c. Selice *kéráti* „večer“ (vs. *k-i ráti* „k noci“); univerbizace
 - d. aproximativně běžné i na Východě, např. Vyšné Zbojné *ke raťate* „nanoc“
3. *pre raťate*
 - a. Makula *pe račate* „v noci“
 - b. aproximativně běžné i na Východě, např. Zborov (Šariš) „nanoc“
4. *raťaha* = temporální sociativ
 - a. „s noci“ > * „s odcházející noci“ > „ráno“ (lexikalizace)
 - b. AHI & Gemer-Horehronie-Západ-Česko
 - c. jinak možné i na Východě, např. Lučivná (Spiš): *račaha* „za tmy“

4.4. Den v týdnu

⌚ MARKER

1. tzv. starý „lokativ“ (oiko *-e* ~ xeno *-Vn-e*) *kurk-e*
2. adverbiální de-adjektivní sufix *kurk-es* (Pribylina, var.)
3. lokativ *kurk-es-te* (Zborov)

⌚ ZNAČENÍ: VLIV L2

1. bez vlivu *stred-on-e*
2. redundantní *v stred-on-e*
3. přepnutí (> přejímka) *v stred.u* (< slk.)
serdá.n (< maď.)

Tab. 10: „Lokativní“ příslovce dne v týdnu ve vybraných nářečích

	Dlhá n. Cirochou	Čáry	Pribylina	olaština
PO	<i>S pondzelk-on-e</i>	<i>S pond'elk-on-e</i>	<i>S pond'elk-on-e</i>	<i>R luj-in-e</i>
ÚT	<i>S ftork-on-e</i>	<i>S uterk-on-e</i>	<i>S utork-on-e</i>	<i>R marc-in-e</i>
ST	<i>S štred-on-e</i>	<i>S stred-on-e</i>	<i>S stred-on-e</i>	<i>G tetrad'-on-e</i>
ČT	<i>S štvratk-on-e</i>	<i>S štvrk-on-e</i>	<i>S štvrk-on-e</i>	<i>R žo-in-e</i>
PÁ	<i>G parašćuvin-e</i>	<i>G paraš'ovín-e</i>	<i>S pjatk-on-e</i>	<i>G paraštu-n-e</i>
SO	<i>M sombat-on-e</i>	<i>S sobot-on-e</i>	<i>M sombat-on-e</i>	<i>G savat-un-e</i>
NE	<i>G kurk-e</i>	<i>G kurk-e</i>	<i>G kurk-e</i>	<i>G kurk-e</i>

Pozn. Původ základového substantiva: G = řečtina, R = rumunština, M = maďarština, S = slovenština

Tab. 11: Distribuce „lokativních“ a přejatých příslovcí dne v týdnu

	Selice AHI	Podhradie AS / Klenovec AHI
PO	<i>hetfe.n</i>	<i>hetfe.n</i>
ÚT	<i>kedd.en</i>	<i>kedd.en</i>
ST	<i>serdá.n</i>	<i>serdá.n</i>
ČT	<i>čitertek.en</i>	<i>čitertek.en</i>
PÁ	<i>G paraš'ú-n-e, pintek.en</i>	<i>pintek.en</i>
SO	<i>H sobot-on-e</i>	<i>sombat.on</i>
NE	<i>G kurk-e</i>	<i>G kurk-e</i>

Pozn: Tučně = „lokativní“ derivace (G = řecká báze, H = chorvatská báze), ostatní = přejímky z maď. (kde jde o pádové tvary na *-Vn*)

4.5. Roční období, svátek, měsíc a rok

⌚ ZÁKLADNÍ ROČNÍ OBDOBÍ = „LOKATIVNÍ“ PŘÍSLOVCE
ňilaj-e, ňila (< **ňilaj-e*), *linaj-e, l'inaj-e, milaj-e* „v létě“
jevend-e „v zimě“

(12)	Roma (Rusko)	<i>lynas-kiro o rat'a sy krotka</i>	GEN
	Arlija (Skopje)	<i>o rak'a tane kratka milajes-ke</i>	DAT
	Rabešte (Vojvodina)	<i>harne rak'a si mila-sa</i>	SOC
	Roma (Polsko)	<i>rača and-o n'ijal sy krotka</i>	ANDRE
	Kaale (Finsko)	<i>rassako tii hin stöt ar-o niijal</i>	
	Erlides (Sofie)	<i>o rak'a si but cikne k-o nilaj</i>	KE
		„v létě jsou noci krátké“	

⌚ VEDLEJŠÍ ROČNÍ OBDOBÍ

1. neexistují	„na jaře“ = „v létě“
2. „lokativní“ příslovce („asimilace“)	<i>jar-on-e</i>
3. přejaté příslovce	<i>tavas.kor</i> (< maď.)
4. prepozicionální fráze (kalk)	<i>pre jaros</i>
5. přepnutí	<i>na jar</i> (< slk.)

⌚ SVÁTKY

1. přejaté příslovce	<i>karáčoň.kor</i> (< maď.)
2. prepozicionální fráze (kalk)	<i>pr-e karáčoňa</i>
3. přepnutí	<i>na vianoce</i> (< slk.)

⌚ MĚSÍC

1. přejaté příslovce	<i>januvár.bo</i> (< maď.)
2. prepozicionální fráze (kalk)	<i>andr-o januari(s)</i>
3. přepnutí	<i>v januári</i> (< slk.)

Tab. 13: „Měsícová“ příslovce (Selice)

	ADV	N
.bo	<i>januvár.bo</i>	<i>januvár-i</i>
	<i>februvár.bo</i>	<i>februvár-i</i>
.ba	<i>márciuš.ba</i>	<i>márciuš-i</i>
	<i>apriliš.ba</i>	<i>apriliš-i</i>
	<i>májuš.ba</i>	<i>májuš-i</i>
	<i>júniuš.ba</i>	<i>júniuš-i</i>
	<i>júliuš.ba</i>	<i>júliuš-i</i>
	<i>águstuš.ba</i>	<i>águstuš-i</i>
.be	<i>september.be</i>	<i>september-i</i>
	<i>október.be</i>	<i>október-i</i>
	<i>november.be</i>	<i>november-i</i>
	<i>december.be</i>	<i>december-i</i>

⌚ ROK

1. prepozicionální fráze (kalk)
2. přepnutí

andr-o [berš 1974 ~ 1974-to berš]
v 1974 (*roke*) (< slk.)

4.6. Shrnutí

Tab. 14: Značení simultánnosti (Dlhá n. Cirochou)

ZPŮSOB	MARKER	KATEGORIE	PŘÍKLAD
derivace	<i>*-ra</i>	část dne	<i>tosara</i>
	<i>-(on-)e</i>	den v týdnu	<i>pondzelk-on-e – kurk-e</i>
	<i>-i</i>	roční období	<i>jevend-e</i>
flexe	<i>-i</i>	část dne	<i>rať-i</i>
adpozice	ABL	hodina	<i>X oren-dar</i>
	PRE	část dne	<i>pr-o dilos</i>
adpozice	ANDRE	svátek	<i>pr-e karačoňa</i>
		měsíc	<i>andr-o januaris</i>
		rok	<i>andr-o berš 2005</i>

Tab. 15: Značení simultánnosti (Selice)

ZPŮSOB	MARKER	KATEGORIE	PŘÍKLAD
přejímka	<i>-kor</i>	hodina	<i>X óra.kor</i>
		roční období (vedlejší)	<i>tavas.kor</i>
		svátek	<i>karáčoň.kor</i>
	<i>-bV</i>	měsíc	<i>januvár.bo</i>
	<i>-Vn</i>	část dne	<i>dí.be</i>
derivace	<i>-(Vn-)e</i>	den v týdnu	<i>hetfe.n – pintek.en</i>
		roční období (základní)	<i>parašť-ú-n-e – kurk-e</i>
	<i>-i</i>	část dne	<i>rát-i</i>
flexe	SOC	část dne	<i>rať-a-ha</i>
adpozice	ANDRE	rok	<i>and-o berš 2005</i>